

Een tentoonstelling over blasfemie: een oefening in vrij denken of in hate speech?

Column 06-02-2025, lange versie

In het kader van een actie rond 'Freedom of Thought' organiseert de vrijzinnige organisatie DeMens.nu een tentoonstelling aan de Brusselse VUB: '*Nom de Dieu, kritiek, blasfemie, satire...?*' Blasfemie in de kunst staat centraal, en de opzet is om het récht hierop te benadrukken: **in naam van vrijheid van denken**. Dit klinkt duidelijk als 'lekker provoceren': de grenzen aftasten van hoe ver je kan gaan in het choqueren, zeker bij 'heilige' zaken. Curator is Willem Elias, professor emeritus moraalfilosofie en zijn echtgenote, lerares zedenleer. Officieel heet het "een kritische reflectie op de rol van religie, kunst en satire in de Westerse cultuur": wie zou daar iets op tegen kunnen hebben? Tenzij dit een eufemisme is en deze vlag de lading niet dekt.

Het klopt natuurlijk dat vrijheid van denken en spreken niet overal ter wereld evident is, en dat blasfemie soms tot de dood leidt. Net afgelopen week werd in Zweden Salwan Momika doodgeschoten: de Iraakse vluchteling die overal in het publiek Korans ging verbranden. Los van de vraag of dat wijs en opportuun is en betere verstandhouding bevordert, is de moord op hem net datgene wat vrijzinnigen willen aanklagen. Terecht. Maar of ze daarom zelf blasfemische kunst openlijk tentoon moeten stellen...?

Dit artikel wil **een even 'kritische reflectie'** maken over de tentoonstelling zelf: 15 kritische vragen en bedenkingen. Als vrijzinnigen zich beroemen op hun kritische ingesteldheid, hoop ik dat ze de openheid van geest hebben om ook naar zichzelf te kijken.

(1) In de expo stellen 26 kunstenaars hun werken tentoon die soms spotten met religieuze misbruiken, kerkleiders of randverschijnselen, maar soms ook met de kern: de persoon van Jezus krijgt de volle laag. Het is slim van de organisatoren om dit alles **onder het mom van kunst** te doen: want dan lijkt plots alles te mogen! Kunstenaars staan boven de wet, nietwaar? Hun vrijheid is absoluut, zo goed als sacraal. Heerlijk tegen schenen mogen schoppen is hun privilege. Waar anderen voor haatspraak kunnen aangeklaagd worden, mag onder het mom van artistieke vrijheid niets of niemand gecensureerd worden. Slim gezien - of: sluw?

(2) De expo wordt mooi omschreven als "een oefening in het vrije denken", maar gaat in feite vele stappen verder. Want 'vrij denken' kan iedereen ongehinderd in zijn hoofd, maar deze gedachten uitspreken is al een stap verder: daar zijn, moreel én wettelijk, grenzen aan - zoals bijv. rond racisme, negationisme, vals beschuldigen.... En in één beweging doorgaan naar een soort '**recht om te beledigen**' is dubieus gebruik van een kostbare vrijheid. Er is geen enkel

probleem wanneer atheïsten openlijk zeggen "Ik geloof niet in God", maar deze expo is iets héél anders!

(3) De curatoren van de expo hanteren een erg ruime definitie van blasfemie, want "Vermits god niet bestaat, kan men hem ook niet lasteren." Ik zou de tegenvraag willen lanceren: "Waarom zou je iemand willen bespotten waarvan je niet gelooft dat hij bestaat?" Ikzelf voel geen enkele behoefte om **de kerstman of de paashaas te ridiculiseren** en door het slijk te halen, en zeker niet om daar veel tijd, geld en moeite in te investeren. Waarom militante atheïsten dit nog steeds blijven doen, is vreemd: een soort fantoempijn?

(4) "De bedoeling van deze tentoonstelling is niet blasfemie te bedrijven, maar ze tonend te begrijpen. Blasfemie is nu eenmaal een deel van de methodiek van het vrije denken", aldus prof. Elias. Als **lastering** niet het eerste doel is, is het toch behoorlijk goed gelukt. Als christen geloof ik ook in het vrije denken – de vrijheid die God sowieso aan alle mensen gegeven heeft – maar ik zie totaal niet waarom godslastering daar een noodzakelijk onderdeel van is.

(5) De toelichtende nota van Jan Van den Brande, directeur van het Huis van de Mens in Brussel, legt uit: "Deze tentoonstelling heeft geenszins de bedoeling om bepaalde religieuze groepen in een negatief daglicht te stellen... Vrijheid houdt op te bestaan zonder de ruimte om kritisch te zijn en dus mogelijk aanstoot te geven." Ondanks al deze zalvende woorden en nobele intenties weten de organisatoren blijksems goed **dat ze wél kwetsen**, en diep ook. Er is in ieder geval niets gedaan om gelovigen te sparen of hun gevoelens te ontzien.

Enkele voorbeelden. De gekruisigde koe boven een melkplas van 5000 liter van Tom Herck – die ooit in een kerk hing en door vandalen vernietigd werd – was niet aanwezig, maar wel foto's ervan. Van de hand van Peter Weidenbaum hangt een bronzen beeld van een geofferde bok aan een koord. Félicien Rops veranderde Christus aan het kruis in een grijnzende duivel met een enorme erectie en een naakte vrouw en slang aan zijn voeten. Rob Vanoudenhoven toont in zijn *'Tomorrowland of het Blijde Optreden van Christus'* de gekruisigde Jezus omgeven door honderden naakte vrouwen – knipsels uit pornoblaadjes - die zich verlustigen aan hem als een lustobject. Een andere collage van hem bestaat uit knipsels van 'kutten en tieten', geplakt over kruisbeelden. Hilde Braet toont de mimieken van masturberende mannen – waar is de link met blasfemie? - , en Wim Delvoye - bekend om zijn kakmachine - tatoeëerde een portret van Christus op een varkenshuid. Voorts Jezus gekruisigd over een bezemsteel, een koe met een doornenkroon, poedelnaakte nonnen... Waarom **vooral naakt en seks** zo prominent aanwezig zijn, is voor mij opnieuw een raadsel. Over smaak kan natuurlijk niet gediscussieerd worden. Charlie Hebdo vond het indertijd ook nodig om Mohammed, Jezus en de paus compleet naakt af te beelden, hoe schunniger, hoe liever. Een teken van hoog niveau en fijne smaak is het m.i. niet. Zelfs als de curatoren en kunstenaars níet opzettelijk hebben willen kwetsen, dan hadden ze het niet beter kunnen aanpakken wanneer ze dit wél gewild hadden.

De gids deed zijn best om uit te leggen dat er vele lagen zijn in de kunstwerken, m.a.w. als je dit als blasfemisch opvat, is dat **je eigen interpretatie**. Hmm, het ligt dus allemaal aan mij? Waarom staat 'blasfemie' dan in de titel? De gekruisigde koe wil vooral dierenleed aanklagen, is de 'juiste' uitleg. Ach zo, het lijden van een koe in een slachthuis op dezelfde hoogte plaatsen als Jezus' offer aan het kruis, haalt ofwel de koe enorm naar boven ofwel Jezus enorm naar beneden.

(6) Het is eigen aan kunstenaars om '**grensverleggend**' te zijn. Als dat gaat over vormen, technieken en stijlen is dat 'creatief' en vernieuwend. Maar als het gaat over inhoud, is de vraag hoe ver je kan gaan. Waar wordt 'grensverleggend' 'grensoverschrijdend'? In naakt en erotiek, het uitbeelden van wreedheid en sadistisch geweld... Mag je spotten met vluchtelingen, slachtoffers, gaskamers, pedofilie, psychiatrische patiënten...? Als modder, bagger of braaksel over iemand gooien 'kunst' is... Er zijn toch nog érgens grenzen, nietwaar? Sommige dingen zijn 'erover'. Als we afglijden naar een afgrond is 'grensverleggend' zoiets als culturele zelfmoord.

(7) Willem Elias is geen onbesproken man. Hij is een bepleiter van **libertinisme**, d.w.z. gelooft in absolute vrijheid. Hij wekte indertijd opschudding door zijn uitspraak "een kut kan niet door één man versleten worden." Zeker bij een moraalfilosoof doet dat wenkbrauwen fronsen: ik veronderstel niet dat alle atheïsten en vrijzinnigen ten diepste zo denken. Maar als niet God, maar de méns het centrum van het heelal is en soevereine 'schepper van waarden en normen', dan houdt inderdaad geen enkele hogere instantie – ook geen vrijzinnige – een mens tegen om zoiets te denken of te zeggen.

(8) Het vrijzinnig humanisme heeft als hoofdwaarden **respect en tolerantie**. Het is naar eigen zeggen breeddenkend, pluralistisch en open. Tot zover de theorie; de tentoonstelling toont de praktijk. De minachting druipt ervan af: eigenlijk vinden ze het christelijk geloof – en alle andere religie ook – zo dom, achterlijk en minderwaardig. Hun beeld van kerk en geloof zit vol clichés en karikaturen. Ik zou liever een ernstig discours lezen met redelijke argumenten waarom, om hier open over te praten, maar daar vind ik niets van in de expo.

(9) 'Spotten met alles' komt heel stoer over: "Kijk eens wat ik durf. Ik ben voor niemand bang. Wie doet me wat?" **Spotten met 'God Himself'** - the biggest Boss - lijkt hierbij het summum, het toppunt van durven en stoerheid. Maar erg stoer is het niet, want God verdedigt zich nooit. En het is niet erg dapper: christenen zullen de eer van hun God niet met kalasjnikovs komen wreken! Zoals de melkboer Tevye in 'Fiddler on the roof' zegt: wie naar boven spuwt, krijgt zijn eigen speeksel terug in zijn gezicht.

(10) Humor, spot of satire is niet het probleem. Er mag best eens gelachen worden. Ook christenen hebben een lange traditie van religieuze grappen, waarbij met kerken, pausen, priesters en dominees gelachen mag worden om hun fouten en stomiteiten. Een dosis zelfspot is gezond, want zelfrelativerend.

Maar **zelfspot ontbreekt totaal** in de tentoonstelling: het is enkel spot met 'die ander', nergens met het atheïsme zelf. Het is jammer dat deze ridiculisering erg selectief is en enkel in één richting gaat. Want overal waar mensen werken, zijn misbruiken: zowel in de kerk als in seculiere organisaties. Misbruiken liggen niet aan God, maar aan mensen. Mag ik hopen dat de andere kant later nog komt? Spotprenten van grote atheïsten - Marx, Lenin, Stalin, Mao, Sartre, Dawkins ... - poedelnaakt en met erecties? Wees gerust: ik kom toch niet kijken en lachen.

(11) Een andere, nog véél grotere lacune, is de **spot met de islam**. Want vrijzinnigen weten al te best dat de vrijheid van denken vooral in moslimlanden bedreigd is - zeker niet in België of christelijke landen! In tien landen in de wereld staat nog de doodstraf op blasfemie. Niet alleen directe spot, maar zelfs kritiek uiten op de profeet wordt als blasfemie gezien en bestraft. Maar van Mohammed, mullahs, ayatollahs of imams geen enkel spoor in de expo! Graag uitleg van de organisatoren. Of kan ik de reden eigenlijk al raden?

(12) **Spotten met een ander** is goedkoop: het is altijd gemakkelijker om fouten bij een ander te zien dan bij jezelf. Wie denkt dat hij zelf op een hoger niveau komt door de ander naar beneden te duwen, vergist zich schromelijk. Op termijn vernedert en verlaagt hij zichzelf.

(13) Volgens sommige progressieven moeten '**alle heilige huisjes**' eraan geloven: het is een beeldenstorm die geen onderscheid maakt tussen wat kitsch en wat waardevol is. Alsof onze maatschappij beter en vrijer zal zijn wanneer er voor niets nog respect is? Dat is dus onverholen nihilisme en cynisme - 'cynisme' komt van het Griekse woord 'hond', want voor een hond is inderdaad niets heilig. Zelfs als kerk en godsdienst tot de grond afgebroken zouden zijn - wat helemaal niet de maatschappelijke tendens is - blijft er dan nog iets anders heilig over? Seks, privacy, integriteit, moraal, onze planeet...? Voor vrijzinnigen zijn de individuele vrijheden en rechten - zeker de vrije meningsuiting - in ieder geval heiliger dan God. Deze mag aan niets onderworpen worden, ook niet aan elementaire regels van respect of moraal!

(14) Het is opmerkelijk dat **de persoon van Jezus het centrale mikpunt** is van spot. Hij wordt - opnieuw - aan de schandpaal genageld, bespuwd, krijgt alle bagger over zich heen. Waar heeft hij dat aan verdiend? Heeft hij ooit één vlieg kwaad gedaan? Predikte hij niet bij uitstek alle humane waarden die de vrijzinnigheid van hem gekopieerd heeft? Jezus geldt - voor 2,5 miljard mensen tenminste - als de verpersoonlijking van alles wat zuiver is en goed, liefde en heiligheid, vredelievend als geen ander; en voor moslims als een zeer grote profeet: waarom precies hém bespotten?

(15) Hoe humaan of humanistisch is de vrijzinnigheid? Wordt met deze expo de **waarde van menselijkheid** bevorderd? Het is niet dat je tot elke prijs niemand mag kwetsen - zoals je soms in het woke-discours de indruk krijgt - , maar hier plezier in vinden is toch een andere gradatie. Naar welk soort maatschappij willen we evolueren als we in een pluralistische wereld allemaal op deze toon

andersdenkenden portretteren? Als de vrije meningsuiting niet in een open en respectvolle dialoog 'op tafel' gebeurt, maar onder de gordel, tegen de schenen, in iemands kruis? Bestaat er ook nog zoets als 'fijngevoeligheid' en 'beschaafde communicatie'? Of is dat te christelijk en geldt dat niet voor atheïsten? Vrije meningsuiting kan toch perfect respectvol gebeuren?

Spotten met Jezus is verre van nieuw of origineel. Jezus was er mee vertrouwd: hij werd zelf uitgescholden voor 'gek' (door zijn eigen familie nog wel) en 'bezeten' (door de religieuze leiders). Hij – by all means – werd beschuldigd van godslastering, onrechtmatig veroordeeld en uiteindelijk gekruisigd als een zware crimineel: om publiekelijk bespot te worden door alle omstaanders. Maar hij reageerde er niet op, schold niet terug en bliksemde hen niet neer. Voor die tijd en die cultuur was hij als leider extreem tolerant. Vergeleken met andere religieuze leiders nóg meer. En christenen moeten zijn voorbeeld volgen: ze moeten de linkerwang toekeren, hun vijand liefhebben, bidden voor wie hen vervolgen, zegenen wie hen vervloeken. Er klinkt dan ook nooit een oproep om 'de eer van Jezus te wreken' en de spotters hun verdiende straf te geven.

Het is een lastige kwestie voor een christen **of hij moet reageren op zoets of niet**. Met dezelfde wapens terugslaan – spotten met atheïsten – mag niet. Andere mensen opzettelijk kwetsen of vernederen past niet bij de christelijke naastenliefde. Niets doen is niet gemakkelijk, want **het doet wel degelijk pijn**: hoe dierbaarder God is voor een gelovige, hoe dieper het snijdt. Iets wat voor hem heilig, kostbaar en intiem is, wordt voor de zwijnen geworpen. Maar het voelt vooral als uiterst onrechtvaardig aan omdat precies Jezus dit op geen enkele manier verdient heeft, integendeel. En wie Jezus bespot, haalt ook zijn woorden en morele waarden door het slijk: naastenliefde, zelfopoffering, dienstbaarheid, onbaatzuchtigheid. Welk soort cultuur creëren we als we deze 'zachte' waarden belachelijk maken en bespuwen? Een militante atheïst als Richard Dawkins, vele jaren berucht om zijn bitse aanvallen tegen christenen, is recent teruggekeerd van zijn standpunt: hij noemt zichzelf nu 'cultuurchristen' om zich af te zetten tegen de islam en woke. Maar in België zijn ze zo ver nog niet. En dus zullen we zulke expo met lankmoedigheid verdragen, de organisatoren zegenen, en tegelijk hopen op wat meer 'verlichting'.

Helaas wordt het niet-reageren meestal **geïnterpreteerd als zwakheid**: "ze hebben geen tegenargumenten", ze zijn laf, ze staan machteloos. Zijn christenen slappe voddens? Lijkt de kerk op sterven na dood, te zwak om weerwerk te bieden? In andere landen zijn christenen inderdaad veel assertiever en weerbaarder, mondiger en strijdbaar. Maar we kunnen omgekeerd deze spot ook als een compliment zien: want met zwakken en kwetsbaren spot je niet, maar 'sterke mensen' kunnen daar best tegen. En "zalig bent u als men u smaadt en vervolgt, en door te liegen allerlei kwaad tegen u spreekt, omwille van Mij" (Mattheüs 5:11). Als Jezus dit over zich heen kreeg, moeten wij niet beter verwachten.

Persoonlijk vond ik de expo weinig kunstzinnig, eerder saai, erg onsamenhangend en vooral **ambigu**. Mij heeft ze in ieder geval niet geholpen om 'blasfemie te begrijpen', eerder meer vragen en verwarring opgeroepen. Het tentoonstellen alleen al van godslastering is tegelijk een proces van gewenning en normalisering: was dat misschien de bedoeling?

Dit artikel is geen pleidooi om blasfemie wettelijk te verbieden, maar een beroep op **enig moreel gevoel of respect** is toch niet teveel gevraagd, hoop ik? In België werd de blasfemiewet pas in 2018 afgeschaft, hoewel ze tevoren al nooit werd toegepast. Maar 'wettelijk toegelaten' is niet hetzelfde als 'moreel OK'. Ben ik naïef als ik van vrijzinnigen beter had verwacht? Het had nog fijner geweest als hooggeplaatste vrijzinnigen en atheïsten zelf geprotesteerd hadden tegen deze tentoonstelling: "Dit is niet hoe wij zijn, dit zijn de 'extremisten' onder ons." Want wanneer ergens ter wereld een christen over de grens gaat (bijv. een abortusdokter doodschiet), wordt verwacht dat alle officiële kerkelijke instanties dit veroordelen en zich ervan distantiëren. Bij vrijzinnigen niet dan, die zich beroepen op menselijkheid en verlicht zijn? De weg naar respectvolle dialoog is nog lang...

Ignace Demaerel, denktank Inspiratio